

פרשת "ויקרא" – "אדם כי יקריב מכם קרבן" – פשר הקורבנות: על הקרבה וקרבה

זאב (וה) פרידמן

ספר ויקרא ספר תורת הכוהנים, עוסק במעשה הקורבנות על סוגיהם השונים ודרך הקרבתם. לכאורה, נושא שלא תמיד מחבר את הקורא. כל ילד יאמר בבדיחות ראויה, שספר ויקרא הוא ספר שנעדר סיפורים, ענין והתרגשות. לכאורה משעמם. אבל מבט מעמיק בספר, יגלה עולם מופלא של תובנות חברתיות ואנושיות, שהינן בעלות ערך ומשמעות לחיי היום יום.

ספר ויקרא ראוי להיקרא – ספר הקודים והערכים החברתיים, האתים והמוסריים, המאפיינים חברה אנושית ומוסרית. כך נשתדל בנתיבי הקורבנות בהמשך בפרשות הספר, לעסוק ולהתחבר לתובנות וההארות החברתיות, כצידה לדרך חיים.

פרשתנו פותחת: "וַיִּקְרָא, אֶל מֹשֶׁה; וַיְדַבֵּר ד' אֵלָיו, מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן, לַד' מִן הַבְּהֵמָה, מִן הַבֶּקָר וּמִן הַצֹּאן, תִּקְרִיבוּ, אֶת קָרְבְּנֵיכֶם (א', א'-ב'). בהמשך הפרשה נלמד גם על קרבן מנחה שאינו מבעלי החיים, אלא מן הצומח, - "וְנֶפֶשׁ, כִּי תִקְרִיב קָרְבָן מִנְחָה לַד' סֹלֶת, יִהְיֶה קָרְבָנוֹ; וְצֶאֱק עָלֶיהָ שָׁמֶן, וְנָתַן עָלֶיהָ לִבְנֵה" (ב', א'). סוגי הקורבנות הם: העולה, המנחה, השלמים, החטאת והאשם.

מהו הטעם, הרציונל והפשר בהקרבת הקורבנות? שכן ידוע שנביאנו לא אחת קראו תגר כנגד מעשה הקורבנות: "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ירמיהו, ז', כב'). הבה נציג בפתח דיונונו שתי גישות לפשר מעשה הקורבנות:

א. הגישה התרפויטית מניעתית. ב. הגישה התיאולוגית, החינוכית המעצבת.

הרמב"ם מציג את הגישה התרפויטית מניעתית.

בני ישראל במצרים ואחר כך במדבר, חיו במרחב אלילי של פולחן הקרבת קורבנות. על מנת להרחיקם בדיעבד, ממרחב העבודה הזרה ולהכשירם להיות עם סגולה, היה צורך במתווה תרפויטית מניעתית, מעין תרופה למכה, ביצירת מרחב סטירילי של הקרבת קורבנות, ייחודי יהודי משלהם. כלומר, ההסתגרות בפרקטיקה של התקרבות מוגדרת, של הקרבת קורבנות מוגדרים, במקום מוגדר, על גבי המזבח במשכן, דרך התקרבות זאת, היא זאת שתגרום להתרחקות מהשפעות העולם האלילי הנגוע בעבודה זרה. כדברי הרמב"ם (מורה נבוכים, חלק ג, לב): "שאי אפשר לצאת מן ההפך אל ההפך פתאום, ולזה אי אפשר לפי טבע האדם שיניח כל מה שהורגל בו פתאום.... והיה המנהג המפורסם בעולם כולו, שהיו אז רגילין בו, והעבודה הכוללת אשר גדלו עליה, להקריב מיני בעלי חיים בהיכלות ההם, אשר היו מעמידים בהם הצלמים ולהשתחוות להם ולקטר לפניהם.... לא גזרה חכמתו ותחבולתו המבוארת בכל בריותיו, שיצונו להניח מיני העבודות ההם כולם ולעזבם ולבטלם, כי אז היה זה מה שלא יעלה בלב לקבלו, כפי טבע האדם שהוא נוטה תמיד למורגל... ומפני זה השאיר ד' מיני העבודות ההם והעתיקם מהיותם לנבראים ולעניינים דמיוניים... וציוונו לעשותם לו יתעלה וציוונו לבנות היכל לו ועשו לי מקדש ושיהיה המזבח לשמו ושיהיה הקורבן לו.... הכוונה הראשונה והיא השגתו יתעלה והנחת (עזיבת) עבודה זרה". ניתן אפוא לומר, שהגישה התרפויטית מניעתית המיוצגת על ידי הרמב"ם, דומה לתגלית תרופת האנטיביוטיקה, או כחיסון נגד שפעת, בדרך השימוש בחיידקים מוחלשים ובמקרה שלנו הם הקורבנות, להילחם ולסלק את הגורמים למחלה. הרמב"ם, רואה בעולם הקורבנות היהודי, דרך להתרחקות מעולם הקורבנות האלילי.

הרמב"ן חולק בחריפות על הרמב"ם ומציג את הגישה התיאולוגית החינוכית המעצבת למעשה הקורבנות, שתכליתה להגשים את היעוד והקירבה לד'. לדבריו, הקורבן תכליתו, להביא לכתחילה ולא בדיעבד, להתקרבות ולקירבה. ולא כדברי הרמב"ם כסוג של אמצעי או תרופה, כמנגנון הגנה בדיעבד, כמניעה נגד השפעות סביבתיות קיימות של עבודה זרה. טוען הרמב"ן: והנה הם (דברי הרמב"ם האלה) דברי הבאי, וירפאו שבר גדול וקושיה רבה על נקלה... שאינו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם, והכתוב אומר, כי הם "לחם אשה לריח ניחוח" וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא מחלתם בזה, אבל תוסיף מכאוב.... והנה נח בצאתו מן התיבה עם

שלושת בניו, **אין בעולם כשדי או מצרי**, הקריב קורבן וייטב בעיני ד' ואמר בו (בראשית ח', כא) : " וירח ד' את ריח הניחוח " ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם, כי בעבור שמעשה בני האדם נגמרים במחשבה ובדיבור ובמעשה, ציווה ד', כי כאשר יחטא ויביא קורבן, יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדיבור, וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה, כי חטא לאלוקיו בגופו ובנפשו " (ויקרא, א, ט) : **גישתו של הרמב"ן היא גישה תיאולוגית, חינוכית מעצבת, שרואה במעשה הקרבת הקורבנות, אמצעי וכלי להתקרב לקב"ה ולהגשים את היעוד של אהבת ד'.**

הנה שתי גישות לפנינו , בטעם ופשר מעשה הקורבנות שבפרשתנו. שתי גישות או שיטות שמאפיינות את הDNA, והאוריינטציה של כל פרשן.

הרמב"ם כרופא ופילוסוף שעסק רבות בתחום הבריאות והרפואה, מציג לנו גישה תרפויטית מניעתית, בצמצום מעשה הקורבנות במרחב העבודה הזרה, והעתקתו למרחב המשכן ולאחריו בבית המקדש. אנו מכירים בספרות התאורטית והמקצועית וגם בפרקטיקה, סוגים של התערבויות טיפוליות פסיכו סוציאליות, בשלוש רמות מניעה : ראשונית, שניונית ושלישונית. אנו מכירים זאת במקצועות הטיפול ברפואה, בפסיכולוגיה ובעבודה סוציאלית. אך גם במקצועות הניהול כמו למשל בניהול סיכונים (Risk Management). מייחסים למשל לרמב"ם את הגדרת הבריאות במניעה הראשונית בראשי התיבות של המילה-בריאות: בולם רוגזו, ימעט אכילתו ויגביר תנועתו.

דומה שהרמב"ם כרופא, הכיר היטב את 3 רמות המניעה, ומתייחס בדבריו למעשה הקורבנות, כסוג של טיפול מניעתי שניוני או אפילו שלישוני בדיעבד, במציאות החיים של בני ישראל . שכן, בני ישראל כבר חיו במרחב של עבודת קורבנות מסוג של עבודת אלילים ובמקרים מסוימים אף פעלו אקטיבית, כמו למשל בחטא העגל. לכן, לדעת הרמב"ם היה צורך בהתערבות תרפויטית מניעתית, להרחיקם מהעבודה הזרה ולמנוע התדרדרות נוספת.

הרמב"ן לעומתו, מציג גישה תיאולוגית חינוכית מעצבת , שתכליתה במעשה הקורבנות, להגשים היעוד והקירבה לד'. הרמב"ן מתנגד לאוריינטציה התרפויטית המניעתית של הרמב"ם. הרמב"ן מייצג את הגישה החינוכית המעצבת לכתחילה, שיש בה פרקטיקה של שלבים מעשיים בעיצוב חינוכי, בדגש על עיצוב המידות והאישיות של האדם היהודי , לשם השגת היעד הנכסף של הקירבה לאלוקים. כך למשל , האוריינטציה וגישתו החינוכית המעצבת של הרמב"ן באה לידי ביטוי באגרתו המונומנטלית – "אגרת הרמב"ן", שאותה כתב בעכו לבנו בקטלוגיה בשנת 1267 : " שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמן. תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת לכל אדם ובכל עת, ובזה תינצל מן הכעס שהיא מידה רעה להחטיא בני אדם....וכאשר תינצל מן הכעס, תעלה על לבך מידת הענווה שהיא מידה טובה מכל מידות טובות....ובעבור הענווה תעלה על ליבך מידת היראה". "אגרת הרמב"ן" היא משנה סדורה של תוכנית חינוכית, המעצבת את מידותיו של האדם, שיש בה התקדמות בסרגל חינוכי של שלבים , משלב ראשוני של שליטה על הכעס בדרך של דיבור בנחת ועד להשגת השלב העליון של יראת אלוהים. הרמב"ן הוא סוג של מחנך. בהידרשו לטעם הקורבנות, דומה שהוא משתמש במתודולוגיה החינוכית המעצבת שלו, הדומה לאגרתו לבנו , על ידי כך שרואה במעשה הקורבנות אמצעי להגיע לקרבת אלוהים. גם הרמב"ם וגם הרמב"ן מכוונים ליעד הסופי של – קרבת אלוהים.

דומה שבמושג קורבן , יש לדעת הרמב"ם וגם הרמב"ן 2 עוגנים : האחד-קירבה והשני- הקרבה. כלומר, השגת היעד של קירבה לאלוקים, דורש גם הקרבה השקעה והתמדה. זה תלוי רק באדם המקריב.

האם היעד הסופי הוא רק קירבה לאלוקים ? כיצד הקרבה וקירבה ילכו יחדיו ?

כך למשל, במסכת גיטין, דף צ' עב', במקרה של - "המזבח הבוכה : " דאמר ר' אלעזר : כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות, שנאמר במלאכי ב' : "וְזֹאת שְׁנִית תַּעֲשׂוּ פְסוֹת דְּמָעָה אֶת מִזְבֵּחַ ה' בְּכִי וְאֲנָקָה מֵאִין עוֹד פְּנוֹת אֶל הַמִּנְחָה וְלִקְחַת רֶצֶן מִיִּדְכֶם. וְאִמְרָתֶם עַל

מה? על פי ד' העיד בִּינְךָ וּבֵין אִשְׁתְּךָ וְעוֹרֶיךָ אֲשֶׁר אֵתָהּ בְּגִדְתָהּ בָּהּ וְהָיָה חֻבְרָתְךָ וְאִשְׁתְּךָ בְּרִיתְךָ" (כמובן, שניתן לייחס זאת לגבר ולאשה כאחד). הנה לנו תובנה חברתית שהיא הבריה התיכון בתשתית שלמות המשפחה.

המזבח שעליו מקריבים את הקורבן, מציב לנו תמרור חברתי משמעותי, שיש לראות את מזבח הנישואין גם כמעשה של הקרבת קורבן של בני הזוג. על מנת לייצר מרחב של קירבה בין איש לאישה, יש גם להקריב. מרחב הקירבה הוא מרחב של אחריות בשני כיוונים: אנכי – בין אדם לאלוקיו, אך גם אופקי – בין איש לאשתו. שכן הבית – הוא מקום שבו אמורה לשכון השכינה – "דרש רבי עקיבא – איש ואישה זכו – שכינה בניהם. לא זכו – אש אוכלתן (סוטה, יז, א'). אך כל זה לא יבוא בקלות. יש להשקיע בהתמדה בחיי הזוגיות. שכן, השקעה דורשת גם הקרבה.

הרב ד"ר יונתן זקס בפרשנותו לפרשתנו כותב: "חברה שאיבדה את מושג ההקרבה, במוקדם או במאוחר, מוסד הנישואים יקרע אצלה, הילודה תתמעט בקרבה, ואוכלוסייתה תזדקן ותמוט לאיטה. לרב הראשי לבריטניה הלורד הרב עמנואל יעקובוביץ ז"ל, הייתה דרך נאה לבטא זאת... מה הקשר בין מזבח לנישואים? שניהם, עניינם קרבת. הנישואים כושלים, כאשר בני הזוג אינם מוכנים להקריב זה למען זה". במעשה הקורבנות יש שילוב של אש וגם מים. האש מסמלת את מידת הדין ואילו המים את מידת החסד. הרקמה האנושית המקריבה והמקרבת, של זוגיות, משפחה וחברה, דורשת לשלב את האש והמים, גם וגם. התשתית החברתית המוסרית האנושית, של מעשה הקורבנות הדורש גם הקרבה יום יומית, מטרתה להביא לקירוב והתקרבות של האדם, לא רק לאלוקיו, אלא גם לקירוב והתקרבות, בכל מערכת יחסים אנושית, בין איש לאשתו, בין אדם למשפחתו ובין אדם לחברו. אל לה לקירבה להיות מזויפת, זמנית, אינטרסנטית שתלויה בדבר. היא חייבת להיות אמיתית כנה ונטולת מסכות. מבקר התרבות היהודי האמריקני ליונל טרילינג בספרו: "כנות ואותנטיות" מציין שבעברית, אין מילה שהיא מקבילתה המדויקת של person האנגלית. יש מילים כמו – אדם ובן אדם ואיש ואנוש, אך אף לא אחד, הוא תרגום מלא של person. הסיבה לכך היא שמילה לועזית זו מקורה במילה הלטינית persona המציינת מסכה שעוטה שחקן על הבמה, כדברי שייקספיר כל העולם במה, כל איש וכל אישה רק שחקנים הם".

כמה אנשים אנו מכירים, לפעמים בדיעבד ומאוחר מדי, בדמותם המזויפת והלא אמיתית, העוטה מסכה על פניהם.

בחיים, יש להקריב גם קורבנות, כדי להגשים קירבה. עלינו להקריב למשל, קורבן הקרוי: "מימוש עצמי והתעסקות רק בעצמי ובמה רק טוב ליי", במישורי חיים שונים, כדי להשיג קירבה של הורים לילדיהם, של זוגיות בין בני זוג, של אדם למשפחתו, של מנהיג למונהגיו, של מנהל לעובדיו, של מורה לתלמידיו. דומה שהאירוע המכונן של קורבן הפסח, של "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות", הוא אבן דרך, ביצירת קירבה אנכית לאלוקים, אך גם אופקית אנושית – לזוגיות, להורים, לילדים, למשפחה, לחברה ולעם.

זאת לדעת, שקירבה וקורבן שיש בו הקרבה, לא סותרים אחד את השני. אנו נדרשים ומחויבים, לא אחת, כדי להגיע לקירבה אמיתית, להקריב על "המזבח החברתי", קורבנות שונים התובעים מאיתנו אחריות, שליטה עצמית על יצר הרע ופיתויים שונים והקרבה מודעת. זה לא פשוט, אך מחויב המציאות. זה תלוי רק בנו.

פרשתנו מציבה לנו ולמנהיגינו במעשה הקורבנות, תמרורי דרך לשמירה על הניקיון המוסרי והערכי שבתוכנו, "והייתם נקיים מד' ומאדם".

פרשתנו מקדשת את ערך הקירבה של בין אדם לקונו, אך גם מקדשת את ערך הקירבה שבין האדם לחברו ושוללת התרחקות מיעודו וסוד קיומנו.

פרשתנו קוראת להקרבה, על מנת להגשים את קירבתנו לאלוקים ולאדם.